

KRISTINA RUTKOVSKA

Vilniaus universitetas

LIETUVIŲ KALBOS SKOLINIAI LIETUVOS LENKŲ TARMĖSE

Straipsnyje nagrinėjami leksiniai lituanizmai, vartojami lenkų kalbos tarmėse lenkų–lietuvių–baltarusių paribio teritorijoje Lietuvoje. Leksiniai lituanizmai charakterizuojami pagal skolinimosi laikotarpį bei šių žodžių patekimo į lenkų tarmes būdus. Iš atliktos analizės daroma išvada, kad dauguma lietuvių kalbos skolinių, patekusių į lenkų kalbą, atėjo iš baltarusių kalbos, o tai gali liudyti apie baltarusių kalbos sudarytą pagrindą lenkų tarmėms formotis Vilniaus regione¹.

Raktažodžiai: lenkų tarmės Lietuvoje, tarmių sąveika, lituanizmai, Vilniaus arealas

Lenkų–lietuvių–baltarusių paribio teritorijai būdingas daugiakultūriškumas ir daugiakalbiškumas, suformavęs sudėtingus etnolingvistinius santykius tolimoje praeityje, siekiančioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) laikus. Pirminiai pasiskirstymai į baltų ir rusų žemes, taip pat žmonių antplūdis iš Karūnos ir kaimyninių valstybių įtakojai tai, kad Liublino Unijos (1569) ir Maskvos kariuomenės antpuolio (1655) laikotarpiu šioje teritorijoje gyvavo net septyni etnolektai: lietuvių kalba, baltarusių kalba, šiaurės–rytų regiono lenkų kalba, Lietuvos totorių kalba, Trakų karaimų kalba, Lietuvos žydų dialektas, „Narevo pagonių šnekta“ (Bednarczuk 1994: 109–124). Laikui bėgant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje įvairių etnolektų tik daugėjo. Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų, pradeda stiprėti rusų kalbos įtaka šiose žemėse, pasikeičia nuo seno kitų funkcionavusių kalbų vartojimo statusas ir ribos (Grek-Pabisowa 1997: 145–179).

Iki šiol iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų kalbinės situacijos aprašymo, atlikto analizuojant istorinius šaltinius bei gyvuojančių tarmių šiose paribio teritorijose tyrinėjimo nedaug žinome apie šnekamosios baltarusių kalbos² funkcionavimo ribas praeityje bei lietuvių kalbos tarmių vartojimą Lietuvos kaimynų slavų teritorijose. Remiantis tuo, lenkų tarmių genezė Lietuvoje vis dar išlieka diskusijų objektu.

Pasitelkiant kalbinius duomenis, šiame straipsnyje bus analizuojami reiškiniai, kuriais remiantis būtų galima nustatyti Vilniaus tarminio regiono lenkų tarmes suformavusį kalbinį pagrindą. Aprašomasis objektas – šiose tarmėse vartojami lituanizmai. Leksiniai lituanizmai bus

¹Straipsnis buvo išspasudintas žurnale „Acta Linguistica Lithuanica“, 67, 52–77.

²Šiandien ši problema gvildinama tik kai kuriuose straipsniuose. Baltarusijos tyrėjas A. Aksamitovas rašo apie kiekybinę baltarusių persvarą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje, platų baltarusių kalbos (šiaurės vakarų baltarusių tarmių) vartojimą tarpetniniuose lietuvių – lenkų – baltarusių kontaktuose bei šio dialekto funkcionavimą kitose mažesnėse (žydų, karaimų, totorių) bendruomenėse, apsigyvenusiose Vilniaus ir Trakų apylinkėse (Аксамитов 2000: 91–92).

charakterizuojami pagal jų chronologinių sluoksnių įvairovę (bei su tuo susijusius teminių grupių skirtumus) ir jų paplitimą įvairiuose tarminiuose arealuose. Be to, atsižvelgiant į dažnus sutapimus su analogiškais baltarusių tarmėse vartojamais žodžiais, bus siekiama pagrįsti šių žodžių patekimo į Lietuvos lenkų tarmes kelią per kalbą tarpininkę.

Šiame straipsnyje neapsiribosiu vien tik lietuvių kalbos skolinių pateikimu, kurie buvo užrašyti Vilniaus krašto teritorijoje (lenk. *Wileńszczyzna*)³. Atsižvelgsiu į tas teritorijas, kurios nutolusios nuo Vilniaus krašto, tačiau, kurioms būdingi panašūs sociolingvistiniai situacijos ypatumai praeities ir dabarties kontekste. Žemiau pateikti lituanizmai buvo užrašyti Vilniaus rajone ir tam tikrose Širvintų ir Molėtų rajonų vietovėse, t.y. tose teritorijose, kurios nepriklauso Vilniaus kraštui, nes iki 1939 metų šios apylinkės buvo Lietuvos respublikos ribose. Taip pat naudojama surinkta medžiaga iš Trakų rajono, kuriame šiandien dominuojanti kalba – lenkų kalba, o kalbinė situacija labai panaši į Vilniaus krašto kalbinę situaciją. Tokiu būdu nagrinėjamos vietovės, kuriose lenkų kalba atlieka (bei kažkada atliko) pirmosios (primarinės) kalbos funkciją. Tyrimui atlikti pasirinkta leksika buvo pateikta informatorių, kurie dažniausiai apskritai lietuvių kalbos nemoka ir jos nenaudoja kasdieniame gyvenime⁴.

Poreikis užrašinėti ir tyrinėti leksinius lituanizmus Lietuvos lenkų tarmėse kilo 2001 metais pradėjus rinkti medžiagą lenkų tarminiam žodynui. Pirminė žodynui⁵ sukauptos leksikos analizė atskleidė gana didelį lietuviškos kilmės leksikos sluoksnį (apie 10 proc.). Pasitelkus žodyno pagrindu sudarytą klausimyną, sukaupta medžiaga buvo tikrinama kiekvienos vasaros ekspedicijos metu (t.y. 2007–2012 metais). Leksikos apimtis vis didėjo, pavykdavo aptikti naujų leksemų arba užrašyti jau aptiktos leksikos morfonologinių variantų, frazeologinių žodžių junginių. Šiuo metu mano turima kartoteka sudaro virš 700 leksinių lituanizmų. Manychiau, kad naujų žodžių arba jų variantų dar įmanoma aptikti netyrinėtuose lenkų tarmių plotuose, ypač Lenkijos ir Baltarusijos paribyje (pav., Šalčininkų rajone). Tai puikiai parodė ir šių metų ekspedicijos metu užrašyti žodžiai.

Straipsnio rėmai neleido pateikti visų tiriamame plote užrašytų lituanizmų. Išskeltai tezei pagrįsti buvo pasirinkti žodžiai, apimantys kiekvienos grupės leksikos įvairovę, gerai dokumentuoti tiriamojo arealo tarmėje ir turintis daug morfonologinių variantų. Žodžių analizė atlikta pasiremiant lietuvių, baltarusių ir lenkų kalbininkų darbais. Daugiausiai dėmesio iki šiol

³ Šiam tarminiam plotui pavadinimą pasiūlė H. Turska, kuri tyrinėjo ir aprašė lenkų kalbą teritorijose, išsidėsčiusiose į šiaurę nuo Vilniaus, plačiai besidriekiančiose nuo Kernavės iki Naujųjų Švenčionių. Atskirdama Vilniaus plotą nuo kitų dviejų lenkakalbių teritorijų Lietuvoje – Smalvų ir Kauno, tyrė tik tas apylinkes, kurios prieš karą įėjo į Lenkijos valstybės sudėtį (Turska 1995). Šiandien būtų reikalinga nauja Lietuvos lenkų tarmių klasifikacija, nes jau ištirti yra visi šių tarmių arealai. Kiek plačiau siūlyčiau suvokti ir Vilniaus tarminio regiono ribas.

⁴ Išsamiau šių teritorijų kalbinė situacija aptariama keliuose mano straipsniuose (Rutkowska 2008: 345–366; 2008a: 53–68).

⁵ Žodynas, kuriame pateikta leksika iš visų lenkų tarmių Lietuvoje paplitimo teritorijų, buvo išleistas Varšuvoje 2006 metais (žr. SPGL).

buvo skirta paribio baltarusių tarmėse paplitusiems lituanizmomams (Urbutis 1969: 43–68, 1969a: 149–162, 1984: 30–38; 1984: 255–275; 1987: 46–52, 61–68; Гринавяцкене, Мацкевич, Романович, Чеберук 1975: 163–195; Grinaveckienė 1983: 182–204). Lenkų kalbos lietuviškieji skoliniai buvo nagrinėjami šių autorių: Otrębski 1931: 79–85; Zdaniukiewicz 1972; Zinkevičius 1974: 207–214; Grinaveckienė 1977: 133–142; 1991: 47–64; Tekielski 1980: 62–73; Smoczyński 2001: 445–460; Rutkowska 2006: 73–108, 2007: 487–502, 2010: 342–348. Naudotasi ir svarbiais bendresnio pobūdžio darbais: Мартынов 1965; Чекман 1972: 147–156; Лаучюте 1973:155–164, 1975: 145 – 161; Zinkevičius 1984: 255–275, 1987: 46–52, 61–68; Laučiūtė 2007: 85–102; Grek-Pabisowa 1993: 54–60; Smułkowa 2002: 272–283, 2002a: 242–257⁶.

Leksinių lituanizmų grupės. Lietuvių kalbos skolinių analizė, atlikta besiremiant istoriniais žodynais, turimais LDK šiaurės regiono kalbų leksikos aprašymais bei dabartiniais slavų tarmių žodynais, leidžia išskirti keturias skolinių grupes⁷.

1. Pirma lituanizmų grupė. Pakankamai didelę leksikos dalį sudaro senieji skoliniai, dokumentuojami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės epochoje, šių leksemų randama senuosiuose šaltiniuose, rašytuose lenkų arba senąja baltarusių kalbomis. Šie žodžiai, užrašyti XVI – XVIII a., yra plačiai vartojami ir paprastai išlikę keliose slavų (lenkų, rusų, baltarusių, ukrainiečių) kalbose. Jie sudaro kelias temines grupes.

• **Fiziografiniai pavadinimai:**

dyrsa ‘varpinių šeimos miškų ir laukų augalas, žiemkenčių piktžolė (Bromus); jo stiebas, grūdas’: *W życie duzo dyrsy, ona rośni taka jak owies, mietlica taka, ot taka do owsa podobna [Šv]. Nu to dyrsa, ta sama żytnica, po polsku żytnica, a po prostemu dyrsa, to jeszcze po bielorusku dyrsa, nu ona ta tyko u jej ziarka nie ma, ona tyko łuseczka, ona nie ma ziarków, a że to już mówi: żytnica, chlebu pomocnica, że to jej źmielisz i razem do chleba (A jak tu mówili?) U n`as i dyrsa, i żytnica, jeden mówi dyrsa, drugi mówi żytnica [Lent]. (A dyrsy nie było?) Dyrsy było, a jak że, rosła tak jak miatliczka w życie [Vid]. Dyrsa jest, jeśli jej dopuścisz, to na też kwitnie [Miež]. Ja nie wiem od czego ta dyrsa była. To ona od ziemi zachodziła, ci od jakiej powietrzy [Intur]. Žodį dyrsa užrašė Grinaveckienė Buivydžių apyl. [Grinaveckienė 1991: 50]. **dzirsa.** *Dzirsa czy dzyrsa, chyba coś takiego, co szkodziło dla zboża [Virš]; **dirsa.** Dirsa to już bardzo drennie, szkodliwa. Nu ona kwitnie niby, żółte, wyśpiewajo takie ostre dziubuczki, to też bardzo szkodliwa na zboża [Šiaul].* – Senovės raštuose*

⁶ Lituanizmų tyrinėjimų apžvalga pateikta mano studijoje (Rutkowska 2006: 73–108).

⁷ Šiame straipsnyje, aprašant lietuvių kalbos skolinius, vartojama plačioji lituanizmo sąvoka: lietuvių kalbos skoliniais laikomi lietuviškos šaknies žodžiai ir kitų kalbų skoliniai, kurie į lenkų kalbą pateko per lietuvių kalbą. Lituanizmais taip pat laikomos leksemos, kurios pateko į lenkų tarmes per kitą kalbą (šiuo atveju – baltarusių kalbą). Šis aprašymo būdas, atsirandantis, iš taip vadinamo, leksikalizacijos proceso tiriant skolinių etimologiją, yra laikomas teisingiausiu. (Plg. Walczak 1982:172–194).

dokumentuojamas tokiomis formomis: *dyrsa, dyrsovaty* Jabl 65; užrašytas rusų, ukrainiečių, lenkų (Balstogės, Seinų) tarmėse СБ 11; vyrauja taip pat baltarusių tarmėse: *дѣрца, зѣрца* СБГ; lie. *diršė*. **dyrwan** ‘apleista, nedirbama, sužėlusi dirva’: *Nu na dyrwanie tylko krowy pasi sie, co na dyrwanie robić, tam na dyrwanie tylko rośni trawa i wiecej nic* [Šv]. *Gospodarz tak zaniedbał ta ziemia, dyrwanem zapuścił* [Virš]. *Dyrwany, już za mojo pamieńcio, to ja krowa jeszcze prowadziłam na dyrwany dalej, tam koniczynka tyko, dyrwanami stała ziemia. Teraz nie zapuszczają* [Vid]. *Dyrwany byli, ale tu tylko ta góra o dyrwan był, a tak to wszystko urabiane było* [STrup]. *Dyrwanow nie była kiedyś, byli łonki* [Dub]. *Jak pobendzie jaki dyrwan, nu to potym żyta lepiej rosła* [Karv]. *U mnie to była dobra żyć – sucha, dyrwany* [Kern]. Vilniaus krašte žodį *dyrwan* užrašė Turska, Ničas, Šveikovska [TurNiSzw 138,173], Buivydžiuose Dwilewicz: *dyrwan* [Dwil 115]; *dyrwan* Buivydžių ir Aukštadvario apylinkėse [Grinaveckienė 1977: 137, Grinaveckienė 1991: 50]; **dyrwanek** ‘žolė’: *Nu potym pośle festu na jakimś dyrwanuku robio majówka* [Šv]; **zadyrwaniały** ‘apie žemę: neapdirbama’: *Nu zadyrwaniała taka* (ziemia) [Šv]; **dyrwanieć**. [SGP]. – Senovės raštuose nuo XVI a. dokumentuojamos tokios formos: *dyrwan* (*derwan, dirwan*), *dirwanec, dyrwanik, dyrwanowy*, Lietuvos teritorijoje Jabl 47, 66, 67, 117, 234, 311; Kurzowa pateikia žodį *dyrwan* ir traktuoja kaip lietuvišką skolinį, funkcionuojantį lenkų kalboje nuo XVII a., senojoje baltarusių kalboje – forma *dzirwan* nuo XVI a. Kurz 353; taip pat dokumentuojamas ГСБМ tokiomis formomis: *дѣрвань, дѣрвань, дѣрвань, дѣрва*, funkcionuoja Pskovo, Smolensko bei Seinų apylinkių lenkų tarmėse СБ 29, taip pat paribio baltarusių tarmėse СБГ; žodžio analizė baltarusių tarmėse Urbutis 1969(1): 58; lie. *dirvónas*⁸.

dumblo ‘nusėdusios drumzlės, šlapias suplaktas purvas’: *Ale jest takie dumbły, że jak przewali sie, możysz przewalić sie i przepaść tam* [Lent]. *A w wodzie nu też bywa dumbła, bywa, że tam twardo, a bywa że tam jeszcze taka, że tam nogi lazo, że tam taka dumbła jeszcze* [Šv]. (Taki muļ w jeziorze?) *Dumbła* [Rud]. *Ledwie ja nogi z tego dumbła wyciągnęł. Ryba wielka, ale czuć dumbłem* [Wiljaszcz]. – Žodis senovės raštuose dokumentuojamas nuo 1671 m. (Raseiniai) Jabl 295, taip pat kaip liūno pavadinimas *Думьбль* nuo 1596 m. (Ukmergė) Jabl 121, neaptinkamas ГСБМ; funkcionuoja paribio baltarusių tarmėse: *дѣмбля* СБГ, taip pat rusų tarmėse Lietuvos teritorijoje СБ 54; lie. *duñblas*.

krusznia 1. ‘akmenų krūva, krūsnis’: *Nu taka kupa kamieni to tylko nazywali krusznia, nu pozwozone, do kuczy zložone i nazywali krusznia* [Šv]. *A to bywa krusznia kamieniow, to w kamieniach też tak samo zrobio gniazdy i siedzo (szeszki)* [Lent]. *Kiedyś majontek był, to zbierali kamieni i walili w*

⁸ Lietuviškų žodžių atitikmenys variantai kitose kalbose buvo atrinkti naudojantis lietuvių kalbos žodynu: LKŽ^e. sudėtingesni atvejai dėl žodžių lietuviškos kilmės nustatymo buvo analizuojami remiantis etimologiniais žodynais: baltarusių kalbos (ЭСБМ), rusų kalbos (ЭСРЯ), lenkų kalbos (SEJP, SEJPSI), slavų kalbų (ЭССЯ) ir lietuvių kalbos (SEJL), žr. sutrumpinimus šio straipsnio pabaigoje.

kruszni te [Padv]; **chruśnia**. *Jak kamieni gdzie nałożona, to nazywali chruśnia* [Karv]; 2. ‘iš akmenų sukrautas šildomasis pirties ugniakuras’: *Była krusznia i tam palili, palili w tej kruszni, była taka piec, ten piec był zrobiony z kamieni taki i nazywała sie to krusznia* [Šv]; **kruśnia**. *A ta piec, na piec, co złożona z kamieni, jak polejo wodo, żyby duch ten, to kruśnia nazywała sia, na kruśnia wody chluśniesz* [Šv]. *Krusznia w łaźni liczy sie piec ta, krusznia, on jak przepali sie, to tam tylko kamuszki te rozpadajo sie* [Rud] *W łaźni podłoga i kruśnia taka była zrobiona z kamieniow, a woda niesli sie z chaty* [Intur]. *Chruśnia była w łaźni, to na kamieni polewali* [Pab]. *W łaźni chruśni takie z kamieni byli, takie piecy, nu i tam nacieplo, te kamieni nagrzejon sie silna i potym wody lejo na te kamieni, pary nachodzi nu i tak myli sie* [Arn]. Aukštadvario apylinkėse: *Kruśnia* [Grinaveckienė 1977: 139], *kruśnia* [SGP]. – Kurzowa šį žodį pateikia kaip lietuvišką skolinį senojoje baltarusių kalboje nuo XVI a., cituodama Bulyką⁹ Kurz 378; pirmoji reikšmė taip pat dokumentuojama ГСБМ; dabartinėse baltarusių tarmėse (panašiai ir lenkų) vartojamos abi reikšmės: *крушня, крусьня* ‘(akmenų) krūva, krūsnis; pirties ugniakuras’ СБГ; taip pat Seinų tarmėse СБ 46; lie. *krūsne* ‘(akmenų) krūva, krūsnis’; *krósnis* ‘iš akmenų sukrautas šildomasis pirties ugniakuras’.

kudra, *mžb.* **kuderka** ‘nedidelis augalais apaugęs tvenkinys’: *To takie (miejsce), gdzie woda stoi, teraz już wodów nie ma. Ona może być i taka tyko woda, jak ta koła, ale tam błotnawa miejsca taka już, to krzaczek jaki rośnie, to co, to nazywali kuderki. Wiecej z białoruskiego już te nazwania pozostali sie* [Rud]; *Jak jedzisz od Wilna, jest na lewa renka tam taka koło błotka, jaziorka, kudra nazywała sie, kudra i bizulka nazywali jej* [STrup]; *kudra, kuderka, kuziarka mžb.* [SGP]. – Žodžiai *kudra, kuderka* dokumentuojami senovės raštuose nuo XVII a. Lietuvos teritorijoje Jabl 108, 313, 332; СБМ pateikia baltarusišką atitikmenį *кўдзерка* ‘krūmokšniai, miškėlis’ (dokumentuojamas Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose); vyrauja paribio baltarusių tarmėse СБГ; taip pat užrašytas ukrainiečių kalboje СБ 37; Urbutis 1969(1): 62; lie. *kúdra*.

lun ‘liumpsinti pelkė, klampynė’: *W lesia taki lun był, to jezioro jest, to już tam i lun. Błota taka, kasza, ona kołszy sie mocno. Żywiola ona do lunu tego popadnie, to nie wylezie* [Pab]. *U nas była taka łonka, nazywali lony, ale nie powiedziać, że tam bardzo taka mokra. Jak który rok, to tam koniem jechać nie można była, ale trawa tam rosła* [Karv]. *Luny byli, tylko lony byli koło rzek, tak jak idzisz, to lun ten chyla sie, można do jego wpaść. Koło rzeków byli te lony* [Lent]; **luń**. *Jak stanisz i kołszy sia, to luń* [Kar]. – Žodis senovės raštuose dokumentuojamas Lietuvos teritorijoje nuo XVI a. Jabl 121; taip pat paribio baltarusių tarmėse: *люн, люна, люні, лүні* СБГ bei rusų tarmėse Lietuvos teritorijoje СБ 32; lie. *liūnas*.

rojst, dgs. **rojsty** ‘klampi pelkė, apaugusi krūmais ar medžiais, pelkė, lieknas’: *Tam taki rojst był, to możesz noga wsunoć* [Pab]. *To była taki rojst, potym trocha osuszyli, malaracja jak przeszła*

⁹ Бұлыка А. М. 1972: *Даўня запазычанні ...*, *op. cit.* (cit. pagal Kurz 378).

[Miež]. *Dalej w tamta strona rojsta, zbieramy tam żurawiny. Tam takie k`upawiny, tam jak stanisz, to można i zawalić sie* [Padv]. *Łonki, rojsta, była takich rojstow. Rojsty na polu byli, wrodzie jak sadzawka jaka* [Karv]. *O jak naszym dom, tu od razu był rojst. Tu nijakich łonek nie było, tu jedne rojsty byli* [STrup]. *Teraz u nas to rojsty wykasawali jak maliarawacja* [Pal]. *Rojsta najwiecej lesie bywa* [Kras]. *U nas w rojście ich było pełno, tych kali* [Lent]. *Nu tak przeważnie na rojście mokro, nu jak bardzo sucha lata, nu to tam nic, ale jak mokra, to żurawiny to po wodzie, bez gumowych butow nijak* [Šv]. *Żurawiny rośli na rojstach* [Virš]. *Nasza poli, rojsty, u nas bardzo mokre, olchi, bardzo takie rojst nazywali, bo inaczej w Polsce nazywajo, czy w ksionżkach, tundry, czy jak, a to u nas rojsty, po litewsku może* [Vid]. *Tam widzi była jeziorka kiedyś, taka niewielka, a potem ona pomału, pomału i wysechła, przeszła do drugiej jeziorki, w Zapolcach jest jeziorka, jak ona zeszła, tam taka rojst była* [Paež]. **idź ty na rojsty** ‘pažodžiui: eik tu raistan’. *To tak można śmiało w oczy mówić: a idź ty na rojsty, co ty tam wymyślił* [Šv]. *U nas rojsty mokre takie, to i mówili (idź, ty na rojsty)* [Vid]. Turska užrašė forma **rojścik** mžb. [TurNiSzw 176]. Grinaveckienė pateikė iš Buivydžių ir Aukštadvario apylinkių: **rojsteczek** mžb. [Grinaveckienė 1977: 143], **rojstowy** ‘raistinis’. [Grinaveckienė 1991: 52]. – Jablonskis dokumentuoja tokias formas *roist, raist, reist, roisto, roistro, roistvo* nuo XVI a., Lietuvos ir Baltarusijos teritorijose Jabl 206–208, 323, 349; Kurzowa 422, cituodama Bulyką¹⁰, dokumentuoja baltarusių kalboje nuo XV a.; šios žodžio formos: *poŭcm, poŭcma* dokumentuojamos paribio baltarusių tarmėse СБГ, aptinkamos taip pat rusų tarmėse Lietuvos teritorijoje СБ 33; lie. *raistas*.

szlina ‘glitus molis, tinkamas minklei’: *Garki mieli, chto nie móg kupić, to takie z szliny zlepione, nie glina, a taka w jeziorach, błota taka siwa, to bardzo oni dobre byli te garki* [Miež]; **szlin**. Žodį szlin užrašė Grinaveckienė Aukštadvario apyl. [Grinaveckienė 1977: 144]. – Senovės šaltiniuose, rašytuose baltarusiškai, Lietuvos teritorijoje dokumentuojama tik ši žodžio forma – *šlina* nuo XVI a. pabaigos (1591 m.) Jabl 233; funkcionuoja baltarusių tarmėse *улін* СБГ; lie. *šlyna, šlynas*.

wikswa ‘standi, šiurkšti, prasta pašarinė viksvuolių šeimos žolė (Carex)’: *Nu taka wikswa tež rośni. Nu i kosi sie, żywioły, krowy jedzo jej* [Šv]. [Lent]. *Wikswa kosili, suszyli na słoma do chlewa, na podściłka* [Miež]. *Wikswa to rośni w błotach, dobra trawa. Krowy barzdzu jedli* [Intur]; **wiksztwa**. *To taka trawa, w błocie rośnie, to drenna, niedobra, zakwita niektóra, ale taka ona niedobra trawa wikszta. A ta już dobra trawa, to nazywali kiedyś mur`ok, szaryniak, taka jeszcze gorsza* [Paež]. – Jablonskis dokumentuoja istoriniuose šaltiniuose: *viksva, viksovaty* (apie pievas) Jabl 263, darbartinėse baltarusių tarmėse *вікс(в)а* СБГ; aptinkamas Seinų tarmėse bei rusų tarmėse Lietuvos teritorijoje СБ 28; žodį nagrinėja Urbutis 1969(1): 52; lie. *viksvà*.

• **Asmenų pavadinimai pagal jų veiklą, užsiėmimą ir įrankių, įtaisų pavadinimai**

¹⁰ Бұлыка А. М. 1972: *Даўня запазычанні беларускай мовы*, Мінск (cit. pagal Kurz 422).

bitnik ‘kas su kitais turi bendrai bites’: *On nie umiał, a ten bitnik on umiał, a nie miał za co kupić ich, to on jemu kupił dwie kłodki pszczołów jedna sobie, druga jemu, i on patrzył obydwie* [Lent]. *Po litewsku biczoli a po polsku bitniki* [Rud]. *Bitniki byli, to tego miodu necki nakrencali* [Dub]. *Bitnik, który dokłada sie do tego gospodarza, tam i może oni razem troszka stawio te ule, ale to już bitnik nazywajo. Mówi już i bitnikow tam ma, złożyli sie tam które* [Vid]; **bitnikowski** ‘bitininko’: *To bitnikowska pszczoły* [STrup]; **bitnikować** ‘būti bitininku’. [SGP]. - Senovės raštuose dokumentuojama reikšmė ‘bitininkas; kas su kitais turi bendrai bites’ tik Lietuvos teritorijoje nuo XVII a. Jabl 5, 303, 329; nedokumentuojamas ГСБМ, СБГ; užrašytas lenkų tarmėse (Augustavas) СБ 27; lie. *bitininkas*.

bucz ‘tinklelis žuvimis gaudyti’: *A buczy do sadzawki, i nawat buczy stawio koło jeziora i nawat szczupaki zachodzo do tych buczów* [Miež]. *Bucz* [Most]. *I liny, zawsze liny, postawio buczy, to pełne buczy, a teraz nie m`a* [Lent]. *Bucz to był taki on na jednym kiju i tak zrobiony na takim lenku taka jak siatka, i to chyba nazywał sie bucz* [Šv]. *Te buczy postawio do wody w rzece przy brzegu i przywionżo jego, to pełna tych rakow była* [Pal]. *Bucz takie byli, robili szydełkiem, a potym wykrencali z leszczyny takie kołki i nadziawali ta i beńdzie bucz* [STrup]. *Bucz takie robili, pośła takie miroży, ryby kiedyś była bardzo duzo* [Intur]. *Bucz* [Auštadvario apyl., Grinaveckienė 1977: 137; Buiv, Dwil 114], Buivydžių šnektoje: *bucz* [Grinaveckienė 1991 50]; **buczki** dgs. [SGP]; **buczanka** ‘tinklelis šieniu dėti’: *Jeszcze buczanki takie robili, wrodzie jak siatka, wionzali takie. Duże te oczki, to te buczanki siana napchniesz, jeśli w droga jedzie dla konia tego siana brać, położy i przez te kratki koń dostaje i je* [Karv]. - Senuosiuose raštuose žodis *buč* dokumentuojamas nuo XVII a., Jabl 19-20, 308-309, ГСБМ; aptinkamas taip pat dabartinėse baltarusių tarmėse: *буч* СБГ; žodžio analizę pateikiai Urbutis: 1969 (1): 51-52; lie. *būčas*.

skierdź ‘vyriausiasis piemuo’: *Skierdź* [Šv]. [Lent]. *Krowy trzymali i skierdzia najmowali, któren nie ma ziemi, czy nie ma czym pracować, był skierdziam, nu to godzi sie wiela tam płacić jemu, zbożam płacili. Nu jak kolejka u kogo dwie krowy, dwa dni jego karmi tego skierdzia* [Kar]. *Skierdź zatrombi w ta tromba, już wszystkie na past`u baby i wypendzami krowy* [STrup]. *Skierdź to pastuch tak nazywał sie, to po rusku liczy sie* [Kras]; **skierdziała** ‘niekin. piemuo’. [TurNiSzw 156]; **skierdziowy** ‘skerdžiaus’. [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 143]. - Senovės šaltiniuose, rašytuose senąja baltarusių kalba, nuo XVII a., paliudytos šios formos: *kerd, kerdz* tik Lietuvos teritorijoje Jabl 323, 358, XVI a. funkcionuoja reikšmė ‘skerdikas, mėsininkas’ Jabl 212; dokumentuojamas Seinų tarmėse bei rusų tarmėse Lietuvos teritorijoje СБ 33; taip pat paribio baltarusių tarmėse: *скєрдзв, скєрпв* СБГ; lie. *keřdžius, skėřdžius* ‘vyriausiasis piemuo’; taip pat *skėřdžius* ‘skerdikas, mėsininkas’.

sklut ‘kirvis plačiais ašmenimis rąstams tašyti’: *Skluty takie to oni wiecej szczepać drzewa. Tam bywa i gruba bierwiona tak o pilo zapilują i tym sklutam obbiwali, taka gruba trzaska. A potym siekiero poprawywali* [Karv]. *Sklut* [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 143]. – Formos *skliut, sklut, škliut* dokumentuojamos senovės šaltiniuose, rašytuose baltarusiškai (Lietuvos teritorijoje nuo XVI a. pabaigos – 1599) ir lenkiškai nuo XVII a. Jabl 298; žodis dokumentuojamas rusų ir ukrainiečių tarmėse СБ 22–23; taip pat paribio baltarusių tarmėse: *склюд, склют* СБГ; Urbutis 1969(2): 152–153 pateikė ir veiksmažodinę formą baltarusių tarmėse: *склютаваць*; lie. *skliutas*.

• **Mėsos (rūkytos mėsos) ir duonos pavadinimai**

Raštuose dokumentuojami tie maisto produktai, kuriais buvo atliekama mokėjimo funkcija, t.y. maisto produktai buvę mokesčio dalimi arba atlyginimas už darbą:

kumpiak ‘šlaunis, kulšis (ppr. kiaulės); šlaunies, kulšies mėsa’: *Nu przyszli gości, trzeba pokroić kumpiaka* [Šv]. *Szynki i kumpiaki mówio* [Karv]. *Kumpiaki solili, powędzisz i wisi do jesieni* [Most]. *Parsiuka jak zakolo, to i kińdziuki mielim i kumpiaki* [Kern]. *Monż to zawsze jak jest ten k`umpiak, to wędzili, solili* [Padv]. *Kumpiaki to my sami swoje solim* [Pal]. *Szynki, tak, zostawiali całymi kumpiakami* [Lent]. *Kumpiak* [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 139]; **kumpiaczek**. *A już kumpiaczek to kości wybierali, potym solili jego* [Lent]; **kump**. *Kumpi te robili, teraz to robio te winiotini, a kiedys prosto tak kumpi. Łażni byli, nu i wendzo tam* [Intur]. *Takie swirny byli, te kumpi powieszo, takie soczyste. W świrnie najwiecej trzymalim* [Alion]. – Senovės raštuose žodis datuojamas nuo XVI a., tokiomis formomis: *kump, kqp, komp, kunp* Lietuvos ir Baltarusijos teritorijose Jabl 109, 212, 275, 313; Kurzova nurodo lenkiškuose raštuose nuo XVII a. Kurz 380; gausi morfologinių variantų įvairovė dokumentuojama ГСБМ; funkcionuoja dabartinėse baltarusių tarmėse: *кумпях, кумпячок* СБГ; žodžio analizė Urbutis 1969(1): 63; lie. *kuñpis*.

ragojsza 1. ‘grikių miltų duona’: *Na Wszystkie Świenty ragojszy pieko, zaduszny dzień, to wszystkie na mogiły ido świczki stawio, chto idzi, to niesi tego ragojszy. Nasza mama to nie piekla. Ragojszy żytnia monka, potym gryczana monka sypie, ciemny i nazywajo sie ragojszy* [Kar]. *Ragojszy z gryczanej monki piekli, tak jak chleb zaroszczyniajo i potem takie bochenki piekli z gryczanej monki* [STrup]. *Ragojszy piekli z gryczanej monki* [Pal]. *Piekli taka ragojsza, robili taka słoducha parzona żytnia monka, a potem do dzieży takaj chlebnaj i dobawiali, miesili gryczano monka zamieszali, ona była z dwóch zbożów* [Rud]; **2.** ‘ruginė duona’: *Ragojsza to pszenna monka i w żarnach mleta. Ragojsza nazywalim (chleb), że ona taka gruba monka* [Alion]. *Ragojszy piekli, we młynie mleli, a jezeli nie, to w żarnach mleli na ragojszy* [Dub]; **rogojsz.** [SGP]. – Šaltiniuose dokumentuojamas nuo XVII a. pabaigos (1692 m.), forma *rogoiš* tik Lietuvos teritorijoje Jabl 297, 353; dabartinėse baltarusių tarmėse *рагòўш, рагòўж* СБГ; žodžio analizė Urbutis 1969(2): 149; lie. *ragaišis* ‘rupių kvietinių ar miežinių miltų duona, ragaišis’.

skilándz ‘kapotos ar maltos mėsos, sukimštos į kiaulės skrandį, rūkytas gaminys’: *Skilandzi na žniwo trzymali, tedy już jedli* [Nem]; **skilandzia**. [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 143]. – Šaltiniuose, rašytuose senąja baltarusių kalba, nuo 1506 m. ir lenkų kalba nuo 1615 m. įvairiose Lietuvos teritorijose dokumentuojamos formos: *skilond, skilqdz, skiliond, skilondja, skilondz, škilqdz* Jabl 65, 109, 212; baltarusių tarmėse *скілу́ндзі* Lietuvos teritorijoje (Ignalina) СБГ; taip pat įvairiuose tarminiuose plotuose Baltarusijoje bei lenkų tarmėse СБ 35; žodžio analizė Urbutis 1969(2): 156; lie. *skilándis*.

- **Važiuklių ir ūkinių padargų bei reikmenų pavadinimai**

razginie dgs. ‘virvelių tinklas su dviem lankais pašarui nešioti’: *A latam w razginiach, pierw nosili tak i teraz tak nosza, do ich nałoża, stodoła nie blisko, siana czy słoma, podścilka, mnie w ich lepiej, trzy pary mam razgini, jeszcze dawniejszych tych, bogata* [Šv]. *Razgini to bierzysz lenk, najwienczej leszczynowy i wyplatali* [Karv]. *To razgini jeden niesi, u nas i teraz jest te rezgini* [Pal]. *Razgini wyplatali sznurkami i niesisz tymi razginiami. Jeszcze my byli tu zrobiwszy, ale porwali sie i wyrzucili* [Alion]; **rezginie**. *Jak nakosisz, nu to jak przez taka błota żesz nie weźmiesz nieść, bo bardzo cienżko, nu to na takie zrobisz jak rezgini, założy sie i koñmi, i koniam wyciongujisz na brzeg* [Lent]. *Rezgini* [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 143]. *Rezgini* [Buiv, Grinaveckienė 1991: 52]; **reżginie**. *Reżgini takie byli, łuczek taki z jednej strony i z drugiej strony, i szniury takie, i tedy nosili siano* [Padv]. *Reżgini* [TurNiSzw 155]; **rozzginie**. [SGP] – Senovės raštuose dokumentuojamas žodis *rezgini* 1779 m. Jabl 194, СБМ žodyne: *рэзвіны*; žodis užrašytas rusų, ukrainiečių, baltarusių ir lenkų kalbose; darbartinėse baltarusių tarmėse *рэзгіны* СБГ; žodžio analizė Urbutis 1969(2): 150; lie. *rėzginės*.

szłaje ‘darbinės rogės miškui, malkoms vežti’: *Szłaji to drzewa wozili* [Pol]. *Szłaje* [SGP]; **szłaji** [TurNiSzw 157]; **szłajki**. *Dzewniane takie i płozy, a tedy żelazem podkute i boki, ładne te szłajki wyrobione na zima* [Most]. *Szłajki* [SGP]; **szłajka** ‘rogės žmonėms vežti’: *Jak u n`as o była taka szyrokowata, i teraz ona jest w dole, tak trzech siondo z tyłu jak ta siedzenia już o zrobiona tam, jaka tam siedzenia, sienik taki wielki uszyty i napchany pełny siana czy tam czego i taka była siedzenia i czasem ławeczka jeszcze na przedzie jest, bywa zrobiona, a nie, to tam też jaki worek kładno, jak sani nie małe, to tam i pięćciu-sześciu siondzisz i swobodnie do tej szłajki* [Šv]. – Lenkiškuose raštuose vyrauja nuo XVIII a. vidurio tokiomis formomis: *ślaje, ślajki* Jabl 233, 325; nedokumentuojamas ГСБМ; baltarusių tarmėse: *шлài, шлàiьки, шлàiьнки* СБ 35; lie. *ślajos*.

- **Pastatų ir jų dalių pavadinimai**

świren ‘trobesys, kur pilami grūdai; didesnė klėtis’: *Nu w świrnie zboże leży, monka* [Šv]. *To jak dużo kto miał ziemi, to u ich świrny wielkie byli* [Lent]. *W świrnie zasięki byli, do zasięków wszystko sypali, żyto osóbnie, jenczmień, owies osóbnie* [Kar]. *Takie swirny byli, te kumpi powieszo, takie*

soczyste. *W świrnie najwiecej trzymalim* [Alion]. *U mojego menża to byli dwa świrny* [Vid]; **świron**. *Silniejsze gospodarzy takie byli, to świron taki był, zasieki i zboża sypali* [Bars]. *Świron* [TurNiSzw 176]; **świran**. [Buiv, Grinaveckienė 1991: 52]; **świreń, świrna**. [SGP] **świronek** mżb. *Gdzie jakie świronki byli, to pozabierali* [Pal]. *Świrny byli, o teraz tu naszy jest świronak, to tu malutki, a kiedyści był wielki świron* [Ūta]. *Świronek* [SGP]. – Šaltiniuose, rašytuose senąja baltarusių ir lenkų kalbomis, dokumentuojamos formos: *sviren sveren, svieren, sviron, svirzen, švieren, šviernia, švirenc, svirenok* (daugybė panašių žodžių) nuo XVI a., Lietuvos ir Baltarusijos teritorijose Jabl 217-229, 270, 370-371; kaip XVII a. skolinį pateikia Kurzowa 439; CBM dokumentuoja baltarusiškas formas *свіронь, свірòнок*, taip pat aptinkamas paribio baltarusių tarmėse: *свіран, свірòнак* CБГ; žodžio analizė Urbutis 1969(2): 152; lie. *sviřnas*.

torp ‘šalinė kluone javams ar šienui sukrauti’; *W stronicy mogli być po jednej stronie i dwa torpy, w tym torpie siana złożona, w drugim torpie słoma złożona* [Šv]; *Tata poleciał z torpa, ale nie zabił sia* [Kern]. *Trzebyła deptać torpy te, nogami trzebyła deptać (siano)* [Bars]. *Zboże do torpu kładli* [Padv]. *Torp* [Buiv, Dwil 123]. *Torp* [Buiv, Grinaveckienė 1991: 53]; **torpa**. *Torpa* [Wil]aszcz]. [SGP]; **torf**. *Torfy byli, w tych torfach tok, próżny taki plac. Na tym toku młócili wtedy* [Ūta]; **2.** ‘į šalinę telpantis kiekis javų ar šieno’: *Torp to jest nałożona zboża* [Paež]. – Raštuose dokumentuojamas nuo XVI a. pradžios, Jabl 238-240, 325; taip pat rusų ir baltarusių tarmėse *морн* CБГ, CБ 33-34; žodžio analizė Urbutis 1969(2): 153-154; lie. *tárpas*.

- **Žmogus, jo išvaizdą**

Istoriniuose šaltiniuose dokumentuojama pavienių žodžių, apibūdinančių žmogaus išvaizdą, tiksliau – pabrėžiančių žmogaus neįgalumą. Mūsų medžiagoje toks pavyzdys – žodis *kliszawy*, kurio reikšmė šiandienos tarmėse pakitusi:

kliszawy ‘šleivas, kreivas’; senovės raštuose dokumentuojami žodžiai, atitinkamai reiškiantys: *Kliszawy to nogi tak nosi, nu tak stopy stawi tak od siebie, tak nu na zewnontz tak te stopy jakość, nu palcy tak, nogi to jak kliszawy, to nogi mogo być proste, tylko że kliszawy ich tak stawi, stawi tak na ukos te nogi* [Šv]. *Kliszawy to takie krzywe nogi, z angielki nieraz majo ludzi, na angielka dzieci jak chorujo, z niedopatrzienia* [Vid]. *Kliszawy* [Šiaul]. *Kliszawy to jak nogi zarzuca jak idzie* [Kras] *A kliszawy, to który chodzi kliszawie, już on człowiek i idzi ten kliszawie, on ma prosta noga, u jego nie ma pod nogo o tak o bywa* [Lent]. *Kliszawy* [Buiv, Dwil 117]. *Kliszawy* [Buiv, Grinaveckienė 1991: 51]. – Formą **kłyszawy** ‘luošas; šlubas; luošys’ nuo XVI a. II p. pateikia Kurz 371; žodis dokumentuojamas ukrainiečių ir Seinų apylinkių lenkų tarmėse; baltarusių tarmėse: *кльшавы, кльшавàты, кльшавы, кльшавàты* ‘klišis’ CБГ; lie. *klišas*.

2. Antra lituanizmų grupė. Žodžiai, sudarantys šią gausią lietuvių kalbos skolinių grupę, nedokumentuojami nei senovės raštuose, nei istoriniuose žodynuose, todėl gana sudėtinga nustatyti konkretų jų patekimo į slavų (taip pat – į lenkų) kalbas laikotarpį. Kai kurios lekšemos yra plačiai vartojamos, funkcionuoja ne tik paribio baltarusių tarmėse, bet ir lenkų tarmėse, besiribojančiose su lietuviakalbėmis teritorijomis. Siekiant nustatyti šios gausios, tačiau menkai dokumentuotos, lietuvių kalbos leksikos chronologinį laikmetį itin pagelbėtų lingvistinės geografijos duomenys¹¹. Daroma prielaida, kad dauguma šių skolinių pateko į lenkų kalbos tarmes XIX a. ir XX a. I pusėje. Šių žodžių baltarusiški variantai aptinkami dabartiniame šiaurės vakarų baltarusių tarmių žodyne. Surinkti leksikografiniai duomenys leidžia tvirtinti, kad dauguma šių žodžių nėra plačiau dokumentuojami LDK šiaurės regiono lenkų kalboje. Tai gali būti: netiesioginiai skoliniai, patekę į lenkų kalbos tarmes per baltarusių kalbą arba negausi tiesioginių skolinių grupė, besiskiriančia savo morfonologine struktūra nuo atitinkančių skolinių baltarusių kalboje.

Šie žodžiai apibūdina šiek tiek kitas kaimiečių gyvenimo ir veiklos sritis:

• **Žmogaus išvaizdą, jo elgesį ir jam būdingus veiksmus**¹²

baładać się ‘tabaluoti, tintaluoti’: *Tak zacząpio i pociongneli po wyśpie, tyko głowa bałada sie* [Lent]. *Baładać sia, zabładać sie* [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977 137]. Karlovičiaus lenkų tarmių žodyne: *baładać się* ‘tabaluoti, tintaluoti’ [SGP]. – Žodis randamas Seinų lenkų tarmėse: *bałdać*, *bałdać še* ‘belsti, trankyti; vaikščioti; bastytis, valkiotis’, taip pat *bałdyga* ‘gremėzdas, griozdas, griova’ CB 75; lie. *baldóti, baladóti* ‘belsti(s), trankyti(s)’.

bałbotać 1. ‘taukšti, plepėti’: *Nu to on tylko sam mówi i mówi, czy tam prawda, czy nie prawda, ale on sam mówi, nu to już na takiego mówio, że bałbat`un, przyjdzi i bałboczy, nu bo on bałboczy i bałboczy, jedno nie kończył, drugo zaczyna* (Šv); **2.** ‘neaiškiai kalbėti’: *Bałbotać, nu to znaczy bałboczy, że zrozumieć nie można, co on mówi* (Virš); **3.** ‘apie kalakutą: išduoti garsą’: *Indyki takim głosem bałboczno* [Lent]; **bałbat`un** ‘kas daug kalba, plepa’: *Nu bałbat`un to ten, co dużo mówi* (Šv); – Žodis randamas Seinų ir Balstogės lenkų tarmėse CB 74; baltarusių tarmėse *балбатàць* CBГ; lie. *balbatúoti; balbatūnas* ‘plepys’.

kropsztać się ‘ši tą dirbinėti, palengva ruoštis, tvarkytis’: *Monż tu kropszczy sie i kropszczy sie przy tej altance* (Jon); **kropsztać** ‘rakinėti (nosį)...’ [Otrębski 1931: 82]; **kropszta niekin.** ‘kas

¹¹ Lingvistinės geografijos duomenys naudoja savo darbuose ir Z. Zinkevičius, aprašydamas leksinių lituanizmų paplitimą rytų slavų ir vakarų slavų kalbose (tiksliau – šių kalbų tarmėse), žr. Zinkevičius 1984: 256–274, 1987: 46–52, 61–68.

¹² Šios teminės grupės žodžiai sudaro apie 25 proc. visų lituanizmų, vartojamų lenkų tarmėse Lietuvoje. Ši leksika buvo nagrinėjama etnolingvistiniu bei semantiniu aspektu (Rutkowska, Sawaniewska-Mochowa 2012: 99–117). Zofia Sawaniewska-Mochowa pateikė straišniui įdomios medžiagos iš rankraščinio A. Juškos žodyno.

ilgai krapštosi, negreitas darbe': *Krapszta ty, nadojadło już czekać, kiedy ty już zrobisz* (Arn). – Žodis dokumentuojamas paribio baltarusių tarmėse: *кρòнутамааа СБГ*; lie. *krapštýti* (s).

kuciniać 'lengvai liesti jautrias kūno vietas, kutinti, katulti', **pokuciniać**: *Aj źbierali sie też tam, jak młode, to jak widzo, że chto boji sie tych łaskotkow, kuciniać, to jak pokucinia, czy tam pod pachy, czy podeszwy i to nazywali, że kucinia* [Šv]; **zakuciniać**: *Bywa chto bardzo boji sie, a tak z wielkich żartow czuć nie zakuciniajo, czuć aż nieżywy robi sie* [Šv]. – Žodis dokumentuojamas baltarusių tarmėse *кучиняць СБГ*; lie. *kuténti, kutinėti*;

kurstać 'raginti, skatinti ką nors daryti, veikti': *Kurstać tak jego podjudzac, popędzac* [Maiš]. *Kurstać* [SGP]. – Žodis dokumentuojamas paribio lenkų tamėse СБ 47; taip pat baltarusių tarmėse: *курстать СБГ*; žodžio analizė Urbutis 1969(1): 64; lie. *kurstyti*.

łempaty *niek.* 'su storomis lūpomis': *Lempaty* [Paež]. *Lempaty człowiek* [Kras]. [TurNiSzw 147]; **łampaty** [Šiaul]; **łupaty**. *Łupaty mówio, że to już duże ma usta takie* [Lent]. *Łupaty* [TurNiSzw 147]; **łupy** 'storos lūpos': *Łupy* [Aukštadvario apyl., Grinaveckienė 1977: 139; Buiv, Grinaveckienė 1991: 51]; **łupacz** 'žmogus su storomis lūpomis'. [TurNiSzw 147]. – Žodis *łupa* užrašytas paribio lenkų tarmėse СБ 31, taip pat baltarusių tarmėse *лупаты СБГ*; žodžio analizė Urbutis 1969(1): 64-65; lie. *łupa* 'lūpa', *łupótas* 'su storomis lūpomis'.

sznirpać 'verkšlenti': *Jak zaczyna płakać tak ot, może to beńdzie sznirpać. Nie, on nie płaczy, tylko sznirpi* [Paež]. *A bywa i popłakać ... popłaczy też sznirpi, czego sznirpisz, na dzieci mówio: czego sznirpisz, przest`ań sznirpieć* [Šv]. *Czego tam sznirpisz?* [Lent]. *Sznirpać* [Buiv, Grinaveckienė 1991: 53]; **sznirpotać**. [TurNiSzw 157]; Jaščanino žodynėlis pateikia žodį **sznirpy** '*niek.: šnervės*' [WilJaszcz] – Žodis vartojamas baltarusių tarmėse *шнірпылі* 'šnervės'; lie. *šniŗpti*, tarmiškai *šniŗpóti* 'šnyŗpti': *šniŗpšlės* 'šnervės'.

• Kasdienių valgių pavadinimai

brzyzgly, zbrzyzly 'surūgęs, prarūgęs (apie pieną)': *Jeszcze do kwaśnienia jeszcze nazywała sie brzyzła, brzyzła mleka, to trocha jak skwaśniej, ni to słodka, ni to kwasna. Nie nadaji sie, zbrzyzła mleka, prawda, że to ona ni tawo ni tamu ni nada* [Šv]; **brzyzgly**. *Brzyzgle mleko* [Rud]; **obrzyzly**. *Obrzyzle mleko* [Pab]; **obrzygly**. *Obrzygła mleka to troszczka jak ona tylko zacznie kwaśniec* [Karv]; **obryzszy**. *Taka obryzszy, taka niasmaczna jeszcze mleka* [Alion]; **bryzly**. *Bryzle mleko, to nigdzie nie jidzie takie, póki nie skwaśniej* [Padv]; **brzyznać** 'rūgti (apie pieną)': *Jak ciepło, to mleka bardzo prendko brzyźni* [Šv]; **zbrzyznać** 'surūgti, prarūgti': *Zimo to para dni trzeba czekać, żyby ona (mleko) zbrzyzła* [Šv]. – Žodis dokumentuojamas baltarusių tarmėse *брызлы, абрызлы, абрызлы СБГ*; lie. *brìgzti, apibrigzti*.

burložka, burloha 1. 'neskani sriūba'. *Mówili: a jaka tu dzisiaj zupa, tam buraczki czy kapusta, burložka jakaś zgotowali* [Šv]. *Burloha, jak niesmacznie, to nazywajo: o, burložka jakaści zrobiła*

[Lent]. *Burloha na zupa nazywali, to taka jakaś nieudana zupa, za gensta może była, może jakaś niesmaczna, nu słowem nieudana jakaś zupa, nieudanie zgotowali, to mówili, nagotowali burlohi* [Virš]; **burlunga**. *Tam jeden chłopak przychodzi starszy do mamy, mama, nie piecz żadnych tu blinow, bo ja cały dzień suchim jedzeniem, choć jakiej burlungi zgotuj zamiast zupy* [Vid]; **burluha**. *Ta zacirka bez niczego, pogotuje sie, wtenczas burluha i wydzie* [Rud]. *Czyż to kwasna mleka? Toż to burluha. Prędz`ej top jakaści burluha, a nie zupa* [Wil]aszcz]. **burluga 2**. ‘košė’. [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 137] – Žodis vartojamas baltarusių tarmėse *бурлага, бурлєга, бурлєнга* CBГ, plg. CB 139; lit. *burliūgà, burliuñgė*.

• **Augalų, medžių ir jų dalių pavadinimai**

atožela ‘iš medžio stiebo ar šaknies išaugusi jauna šakelė, atauga, atvaša’: *I trawa, i tam i śliwki obeszedzy takie atożely, i od jabłeni, i bylica ta trawa, i łapuchi, a tam szto хочysz* [Šv]. *Atožyny puska drzewo* [Padv]. – Žodis dokumentuojamas baltarusių tarmėse *атòжыла* CBГ, plg. CB 62; lie. *atžalà*, tarm. lie. *atāžala*.

bruduk ‘riešuto grūdas, grūdelis’: *Bruduki te ciongali, te orzechy, wiewiórki do gniazdków swoich dupłów* [Rud]. – Žodis randamas tik baltarusių tarmėse *брундук, брундуль* CBГ, plg. CB 99; lie. *brándulas*.

jurginia, jurginja ‘graižaižiedžių šeimos darželio augalas, dideliais įvairių spalvų žiedais (Dahlia variabilis)’: *Jurginia, a jakże. Aj, my mieliśmy tak dużo jurginii, nowoczesnej. Bardzo oni kłopotliwe, te jurginii, że te kartofelki trzeba trzymać* [Vid]. *Kiedys jurgini a to żółta, nu i czerwona jurginia, tam rozmajita gatunki sadzili* [Šiaul]. *Jurginja* [Padv]. *Jurginia, piwonia sadzili* [Kras]; **jurgina**. *U mnie jurginy wykasowali sie, drugie to majo* [Intur]; **jorginia**. (Jakie kwiaty zwykle sadzało się koło domu?) *Nu różne, i jorgini, aj różne, różne kolory, chyba różne kolory, i czerwone, i różowe, i białe, i takie nu rosółkowe, i żółte, i czarne nawet, różne kolory* [Šv]. – Žodis dokumentuojamas Balstogės apylinkių ir rusų tarmėse Lietuvos teritorijoje CB 35, taip pat baltarusių tarmėse *юрґіня, вярґіня* CBГ; lie. *jurginas*.

lębiaki, mžb. **lębiaczki** dgs. ‘sultingas daržovės, žolės lapas su stambu; lapo stambas’: *Nie ma kartofli, jedne lębiaki zrosli* [Virš]. *W runklach lębiaki i w buraczkach lębiaczki nazywajo sie* [Pal]. *A tak póki jeszcze ot łami sie to lębiaki, póki oni jeszcze rosno (buraki), to lębiaki, nu karmio świni ludzi, świniam, królikam, kuram, wszystkim dajo* [Lent]. – Žodis dokumentuojamas tik baltarusių tarmėse *ламбѝ* CBГ; plg. CB 69; lie. *laĩbas*.

okot ‘varpos akstinas, ūselis’: *Okot, te takie drobniańkie, wie, takie jak wońsiki. To już oni bardzo czepkie, od jenczmienu. I nałazi, to nazywa sie okot* [Vid]; **akoty, koty**. [Buiw, Grinaveckienė 1991: 50]. – Žodis dokumentuojamas baltarusių tarmėse *акатѝ* CBГ; lie. *akúotas*.

stabar ‘augalo stiebas be lapų, stambas’: *Gotowali te stabary, kiedy nie trzeba liściaw i być, tych nałamion sie i gotujo, maliniak ten* [Intur]. – Žodis randamas tik baltarusių tarmėse *стабарок* СБГ; lie. *stābaras*;

žagary dgs. ‘žabas, sausa šaka, žabaras’: *To suche żagary, które już wysechli galenzi, to nu to takie suche żagary palić w piecu, kiedyś palili w piecu wszystkie żagary* [Šv]. *To lucthy wyczyścić wsuwam żagar i sadza wybieram* [Intur]. *Tylko ścianka jest, ale żagarow nie nosza, tylko drzewa* [Lent]. *Tutej byli takie brody, to naścielo takich żagarów żeby przejść, tu w tym o rojście* [STrup]. *Żagar* [SGP]. – Žodis aptinkamas baltarusių tarmėse *жагары* СБГ; plg. СБ 45; lie. *žāgaras*.

žylwuci dgs. ‘pilkojo gluosnio vytelės’: *Koszyczki pletli żylwuci, te łozy, z żyłwuciów, to i teraz ploto koszy z takich* [STrup]; **żyłbuciki** [Buiv, Grinaveckienė 1991: 53]; **żyłgucie**. [SGP]. – žodis randamas Seinų tarmėse СБ 110 bei baltarusių tarmėse *жылбучы, жылгучы* СБГ; lie. *žilgas*.

• **Žemdirbystė ir gyvulininkystė**

gil ‘dvilinkė, bimbaldas, byzdėlė’: *Gospodarzom to najwiecej (dokuczają) te muchy, komary, a zwierzentam to gili, ślepaki i komary też, i meszki, to chyba gili najwiecej konsajo* [Šv]. *Gili* [Virš]. *Gili siadali* (na krowy), *takie wielkie jak bambawozy* [Padv]. *Te gili, te muchi takie duże napadali na krowy* [Karv]. *Gil* [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 137]. *Byli szerszni, oni podobne na te gili* [Rud]. *Gili konsajo, jeśli ukońsi człowieka, to puchnie. Teraz już nie ma, wykasowali sie te gili* [Kar]. *To jeszcze on większy ten gil jak bonk. Bonki też duże, teraz to ja nie widza tych bonków, a kiedyś jak był rojst, las, to tam tego brudu było dużo* [Lent]. *Gil* [Buiv, Grinaveckienė 1991: 51]; **gilować**, **zagilować** ‘apie gyvulių bandą: lakstyti ganyklose’: *Krowa giluje, ogon do góry i biega po polu* [Virš]. *Tak, jak goronco i gili konsajo, to krowa zagilowała i zerwi sie, i przyleci, ogon do góry i gilujii, mówio Kkrowy gilujio, nu przewaźnie gilujio krowy na deszcz, o już jak krowy gilujio, to mówio: jutro deszcz bendzi* [Šv]. *Gilujio wo jak bonki konsajo, czy tam muchi, już ja i zapomnialam* [Vid]. *Kiedyś gilowali krowy, teraz i goronco i tak nie gilujio* [Karv]. *Krowa giluje* [Pab]. *Gilować* [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 138]. *Gilujio jak gili ich* (krowy), *juž jak gili* [Lent]. *Jak lato, to juž chwosty zadarli i poparli sie, gilujio krowy* [Rud]. *Te bonki jak ukonszo, to wtedy krowy gilujio, leco* [STrup]. *Gilować* [Buiv, Grinaveckienė 1991: 51]. – Žodis aptinkamas Balstogės apylinkių bei rusų tarmėse Lietuvos teritorijoje СБ 29, 44; taip pat baltarusių tarmėse: *гіль, гільваць* СБГ; lie. *gyl̃s, giliúoti*.

grambul ‘vabalas’: *Po drzewach oni łažo, takie rude, żółte, grambuli* [Kar]; **grumbal**. *Grumbali to gryczaniki bywajo, gryka siać trzeba, to takie żółtowane żuczki, grumbali to mogo nazywać każdego żuka prawie* [Rud]. – Žodis dokumentuojamas tik baltarusių tarmėse *грамбуль* СБГ, plg. СБ 65; lie. *grambuol̃s*.

gulda ‘kiaulių išgulėta vieta šiauduose prieš atsivedant paršiukus’: *To taka jak gniazdo sobie robi świnia, gulda, uścieta słomy* [Lent]. – Žodis aptinkamas baltarusių tarmėse *гулта* СБГ; plg. СБ 65; žodžio analizė baltarusių tarmėse Urbutis 1969(1): 54; lie. *gùlta, gùltas*.

margajka ‘marga karvė’: *Jak komu nadejdzie, tak ten nazywa (krowę). I jodajka, i margajka i czarniucha, i dwiłajka. To nie dla koloru nazywali* [Pab]. *Margajka strakata tam nazywali, to margajka, to jaka ryża* [Intur]; **margojka**. *Margojka, to gwiazdka, łaciatka* [Alion]. *Margojka albo dwiłojka to już wiecej ciemna krowa* [Kern]; **margocha**. *Krowa bywa to i czarnulka nazywajo, i krasulka, i margocha* [Lent]. *Margocha krowa, to ja pamientam nazywali* [Kras]. *Krowy nazywali łysocha, margocha, jak łatki takie* [STrup]. *Margocha, to czarnucha, różnie nazywali krowy* [Lent]; **margula**. *I krasula i margula, czarnulka* [STrup]; **marga**. [Buiv, Grinaveckienė 1991: 51]; **margiuk** ‘margo šuns, veršiuko, jaučio vardas’. [Buiv, Grinaveckienė 1991: 51]. – Dokumentuojamos tokios žodžio formos: *margojka, margiala, margialka* Vilniaus teritorijoje СБ 80, baltarusių tarmėse tik forma *маргэль* ‘margas jautis, margis’ СБГ; lie. *mařgě* ‘marga karvė’.

pejsować ‘pakartotinai kulti miežius, kad nubyrėtų akuotai’: *To pejsujo jenczmień, on ma ościuki i po zbożu bijo, obiwajo te ościuki, a potem wieli* [Rud]; **pojsować, wypojsować** įvyk. [SGP]; **pejsać**. [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 142]; **pojsać**. [Buiv, Grinaveckienė 1991: 52]; **pejsany** ‘paisytas’. [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 142]. – Žodis dokumentuojamas vietinėse lenkų tarmėse СБ 48; taip pat baltarusių tarmėse: *пəўцаў, пəўцаваў, пəўцаў* СБГ – lie. *paisýti*.

żaginie dgs. ‘iš karčių sukaltos dvi suremtos tvorelės šienui ar javams džiovinti’: (Na czym łubin suszyli kiedyś?) *A to byli żagini, jak mokre lato, to i siano suszyli na tym* [Karv]. *Kartoflanik to na płoty, na żagini takie stawili, a żyta to stawili w snopki* [Jon]. *Kiedyś kartoflanik na żagini nakładali, suszyli krowam* [Šiaul]. *Żagini z polankow zbiwali, jeżeli nie można było wysuszyć (siana), to położy na te żagini. Kaniuszyna to już na żaginiach suszyłaś* [Pal]. *Żagini* [Buiv, Grinaveckienė 1991: 53]. – Žodis dokumentuojamas rusų tarmėse Lietuvoje СБ 30 ir baltarusių tarmėse *жагіні* СБГ; žodžio paplitimas baltarusių tarmėse žr. Urbutis 1969(1): 59-60; lie. *żaginỹs* ‘rąstas neapkapotomis šakomis; šakotas stulpas, primenantis kopėčias’, plg. kitas reikšmes LKŽ.

• Tradiciniai liaudies papročiai

skwierstula ‘šviežia mėsa duodama po kiaulės paskerdimo kaimynams arba pažįstamiems; bendros vaišės po skerdimo’: *Jak zakole sie prosiaka, nazywa sie skwierstula, mówi sie, zaprasza sie kogokolwiek, nu to przychodźcie dziś do mnie na skwierstula. Kiedyści mego męża teśc zapraszał do córki, przychodź, mówi na skwierstula, wtedy i wtedy beńdzim kłuli* [Paež]. *Kiedy zakolo, nu to skwierstula, czy komu dajo, to już jego to podsmażo, dajo jak już skwierstula* [Lent]; **skwarstula**. *Człowiek, który pomagał gospodarzu zabijać ta świnia, no to już kolacja ta zrobił, to już samo sobo, ale nazywali jeszcze skwarstuli dostał. Skwarstula to znaczy kawalek miensa jemu dali, świżynki tej* [Virš];

skierstuli dgs. *Nu taki poczenstunek to nazywajon sie skierstuli, to trzeba posłać tam skierstuli dla siostry czy dla sonsiadki* [Šv]. *Skierstuli* [Buiv, Dvil 121]. *Skierstuli* [Lent]; **skwierstula**. *Przychodzo na skwierstula, nu to ten jusznik gotujo z tej krwi taka zupa, to tam smažo, czenstujo już tym miensem* [STrup]; **skierstuwi** dgs. *Skierstuwi zanioso (sąsiadom), kawałeczek miensa* [Rud]. *Skierstuwi* [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 143]; **skwierstuny** dgs. [Buiv, Dvil 121]; **skwiarsty, skwirstuli** dgs [Buiv, Grinaveckienė 1991: 52]; **świarstuny** dgs. *My tut u sonsiada na świarstunach byli* [Padv]. – Laučiūtė pateikė žodį *skierstuny* iš Vilniaus apyl. lenkų tarmių CB 84; aptinkamas baltarusių tarmėse: *скарстўля, сквярстўля* CБГ; lie. *skerstūvės*.

ważyniać się ‘leistis nuo kalniuko per Užgavėnės’: *Ważyniać sie trzeba na Zapusty, to beńdzi len duży wyrośni. Mówi, len trzeba przeciongnońć* [Mež]. *Nu takie sani byli, to jak nasiońdziem i pieńciu, i sześciu i na tych saniach z góry, to na Zapusty ważyniali sie* [Lent]. *Ważyniać sia* [Buiv, Grinaveckienė 1991: 53]. – Laučiūtė dokumentuoja žodį baltarusių ir lenkų tarmėse CB 43; aptinkamas baltarusių tarmėse *важаняцца* Lietuvos teritorijoje CБГ; lie. *važinėtis*.

wircinka ‘suvertų daiktų vėrinys, kirbinė, parduodama Kaziuko mugėje’: *Nu i przynosi takie obarzanki, nanizana moža na waga, na ta wircina, to musi wircinka nazywała sie, ten sznurek taki* [Vid]. *Wircina. To przeważnie obarzanki mówio. O, jak kiedy jeździli na Kaziuka, toż było tego, oj, mówi, kupiła wircina, a moja wujenka pojechała do Wilna, kupiła wircina tych obarzanków, a było na Kazimierza wielkie błoto, rozerwał sie ten sznurek i ta wircina obarzanków poleciała do błota* [Paež]. *Kupiłam wircina obarzanek* [Bez]. *Byli wienksze obarzanki, to wienksza wircinka ta* [STrup]. – Žodis aptinkamas baltarusių tarmėse *вiрiнa* CБГ; lie. *virtinė* ‘kas nors sukabinta, suverta ant virvės’.

3. Trečia lituanizmų grupė. Pastarosios grupės žodžiai nėra plačiai vartojami – dokumentuojami tik Lietuvos teritorijoje. Šių žodžių nerasime baltarusių kalbos žodynuose, juos galime interpretuoti kaip tiesioginius skolinius iš lietuvių kalbos į lenkų tarmes. Remdamiesi surinktais duomenimis apie tarmių leksiką Lietuvos teritorijoje bei informatorių prisiminimais, daroma prielaida, kad skolinių atėjimo laikotarpis – XX a. pradžia. Jie sudaro tokias pat temines grupes, kaip ir anksčiau aptartos grupės žodžiai, ir apibūdina:

- **Gyvulininkystė**

dźwiły ‘tamsiai rausvas, žalias (ppr. apie galvijus)’: *Kiedyści krowy były ryże i dźwiłe, szerść taka ciemna, ciemna* [Most]; **dwily**. [TurNiSzw 138]; **dwilajka** ‘žala karvė’: *Jak komu nadejdzie, tak ten nazywa (krowę). I jodajka, i margajka i czarniucha, i dwilajka. To nie dla koloru nazywali* [Pab]. *Dwilajka* [TurNiSzw 138]; **dwilojka**. *Margojka albo dwilojka to już wiecej ciemna krowa* [Kern]. *Dwilojka* [TurNiSzw 138]. – Viežbovskis aptiko žodį Vilniaus regiono baltarusių ir lenkų tarmėse: brus. *дзвілы*, le. *diły* CБ 45; lie. *dy̯las*.

inksztyr ‘galvijų parazitų vikšras po oda’: *Inksztyrow tych to była. To takie guzy wielkie, to muchi jakie jak konsajo* [Pab]. *Ugr`y mówili, jak kto mówił inksztyry. Mówili, motyl jajki te znaszał* [Karv]. *Inksztyry to wyciskiwali, robak jest taki, wyciongnisz, oni, muchi, bizdałki takie latajo i napaszkuo, i wtedy zrobi sie guz, a w tym guzia robak taki bywa* [Ūta]; **jinksztyr**. [TurNiSzw 143]. *Jinksztyr* [Aukštadbario apyl., Grinaveckienė 1977: 138]. [Buiv, Grinaveckienė 1991: 51]; **inksztir**. *Inksztiry bywajo najwiecej jezeli chuda żywiola. I teraz bywajo inksztiry. Kiedyś to ich wyciskiwali, była inksztirów* [Alion]. *Nu tutaj takie nazywali sie inksztiry, to buwało oni sami tak pacisno i wychodzo takie bjałe, a później to kupawali tam jaka lekarstwy i szmarowali, to oni wylazywali* [Intur]; **inkszczur**. *Oni nazywali sie inkszczury, takie guzy, trzeba było czym szmarować, ci wyciskiwac ich, te robaki u cieluka, ci u krowy była* [Kras]; **inkszczyr**. *Inkszczyry kiedy wybierali jako grafko, czy czym jak chtóry, jak gdzie wyciśniesz mocno, to byli u bardzo chudych krow, te inkszczyry byli* [Rud]. – CB 78 pateikia Turskos lenkų tarmėse užrašyta forma; lie. *inkštiras*.

kukula ‘kiaulė’: *Kukula, kukula i šwinia powoła. Tož ona po głosie gospodarza wie* [Pab]. – Otremskis dokumentuoja žodžius *kukucia, kukut’ka, kukcia* Vilniaus regiono lenkų tarmėse CB 80; lie. *kukùlė*;

szemy ‘apie arklio spalvą: pilkas’: *Szeme koni to te nazywali sie siwe* [Jon]; **szamowaty** ‘apie arklio arba karvės plauko spalvą: pilkas’: *Nu taki bywa ni to siwy, ni to gniady taki, taki szamowaty, po mojemu to taki* [Šv]. *Nu i takie bywajo, nu szamowaty, to on taki, i bywa tam szersteczka u jego i bialtawa, i ciemna, maść taka szara* [Lent]. *Krowy takie siwe, szamowate* [Kras]. *Szara, taka szemowata krowa (była)* [STrup]; **szamocha** ‘apie karvės plauko spalvą: pilka’: *Szamocha, to taka ciemna bordowa, kolor taki, u nas była w kolchozie taka* [STrup]. *Bywa taka szamowata krowa, nu ona taka z odcieniami, to nazywali szamocha* [Lent]; też **szemka**. *Szemka jak szara, taka szemowata krowa* [STrup]; **szemajka**. [TurNiSzw 157]. – Laučiūtė dokumentuoja lenkų tarmėse Lietuvoje CB 84; lie. *šėmas*.

- **Augalų ir atmosferos reiškinių pavadinimai**

paparć ‘sporinis dideliais karpytais lapais augalas (Dryopteris)’: *Ido paparcia szukać do lasu* [Intur]; **paporciowy** ‘paparćio’. [TurNiSzw 150]. – lie. *papartīs*;

puśnia ‘supustyta sniego krūva’: *Puśni takie ponawiewało, takie puśni, że równe z domem puśni nawiej, naprzeciw domu drugi dom stoi ze śniegu* [Šv]. *Puśni bywajo, zawieja, to nie można wyjść. Buwało z koniami aż naukołó wioski jado* [Intur]. – lie. *pusnīs*;

warnałeszy ‘graižadžių šeimos augalas plačiais apvaliais lapais ir dideliais kibiais vaisiais (Arctium)’: *Warnałeszy, warnałeszy to też te same dziady* [Šv]; **warnałeszy**. *Warnałeszy to taka roślina gdzie do włosów takia jak guziki czepion sia* [Jon]. – lie. *varnalėša*.

- **Valgių pavadinimai**

łapienia ‘lapų (burokėlių ar kt.) sriuba’: *Jak babcia opowiadała, to była i łapienia i szupienia zupa. Łapienia to była kruczkowa liści, nu i tam kartofli trocha, co iszcze dobawiali, chto skwarzyl, chto bielil, chto posna jad* [Rud]. *Nu to łapienia, to z buraczków, bo listeczki. Po naszymu to botwinka. Zupa ze szczawiu, to też łapienia* [Dub]. – Laučiūtė pateikia brus. leksemą *лапеня* iš Vilniaus apyl. СБ 47; lie. *lapiēnė*.

szupienia ‘košė verdama iš grūdų ir pateikiama saldžiai’: *To parzyli owias, potem jego suszyli, a potem w żarnach jego ucierali, a potem nacułki byli takie i o tak machasz, machasz, wszystkie te ościuki, ta łuska odchodzi, a potem parzo, to z cukrem zalewali słodko wodo, nu i tak szupienia była* [Rud]; **szupienie**. [SGP] – Laučiūtė dokumentuoja tik lenkų kalboje, remiasi lenkų kalbos žodynais: *szupienia, szupienie, szuponia* СБ 84; Kurz 437 dokumentuoja žodį Lietuvos lenkų tarmėse; lie. *šiupinỹs* ‘košė, verdama iš žirnių, pupų, kruopų, bulvių arba ruginių miltų, mėsos ir kt.’.

szwilpiki dgs. 1. ‘iš duoninės tešlos susukamas kukulis’: *Szwilpiki to też z tego ciasta chlebowego. Ta ciasta wybierzy, trocha monko obsypi, żeby dała sie wykaczać i kroili na kawaleczki, i gotowali w gotowanej wodzie, a potym ci tłuszcz, ci masła, to nazywali szwilpiki, chlebowa szwilpiki* [Mež]. 2. ‘iš virtų bulvių ir miltų kepti blineliai su įdaru ar be jo’. *Szwilpiki to jest nie bondy, tu wiecej z białoruskiego rozmawiali, to byli kakory. Ona parzona kartofla, stłuczona, dobawiało sie trocha monki, nu i naczyniało sie grzybami, chto jakim miensem, chto wantrobka jaka, ich zlepili i stawili do pieca, piekli, a potym nasmażyli masła, czy śmietany, chto marchwio naczyniał* [Rud]. *I tak bez niczego piekli (bliny te), cienieńkich takich napieczysz, szwilpiki* [Kras]. *Szwilpiki i kakory nazywali ich, na blaszce upieczty* [STrup]. *Szwilpiki* [Wil]aszcz]. – lie. *švilpūkai; švilpikai*.

4. Ketvirta lituanizmų grupė

Gana didelę tiesioginių skolinių grupę sudaro ir naujausi skoliniai, kurie atsiranda iš aktyvaus lietuvių kalbos daromo poveikio lenkų kalbai. Jie spontaniškai atsiranda informantų kalboje, nėra reguliariai vartojami ir apibūdina naujausius reiškinius; šios leksemos tik dalinai yra adaptuotos kalboje. Štai kai kurie išrinkti pavyzdžiai:

aukletonja ‘pedagogė, auklėtoja’ – lie. *áuklėtoja*; **duje** dgs. ‘dujos’ – lie. *dùjos*; **łajda** ‘televizijos programa’ – lie. *laidà*; **plant** ‘plentas, kelias’ – lie. *pléntas*; **sklip** ‘žemės sklypas namui statyti’ – lie. *sklỹpas*; **połapinia** ‘palapinė’ – lie. *palapinė*.

IŠVADOS

Leksinių lituanizmų, funkcionuojančių Vilniaus, Trakų, Širvintų ir Molėtų krašto lenkų tarmėse, atlikta analizė parodė, kad: 1) išlikusi nedidelė XVI – XVIII a., laikotarpio skolinių grupė (tarmėse skoliniai vyrauja pakitusiomis reikšmėmis) bei 2) didžiausią skolinių grupę, kuri

funkcionuoja baltarusių ir lenkų tarmėse Lietuvos teritorijoje, sudaro vadinamieji kontaktiniai lituanizmai (Мартынов 1965: 90). Jie sudaro kitokias semantines kategorijas, nei rašytiniuose šaltiniuose aptinkamos leksemos, ir liudija apie dažnus daugiaetninių bendruomenių santykius ūkinėje ir kultūrinėje veikloje (tai žodžiai, nusakantys žmogaus išvaizdą, jam būdingus veiksmus ir elgesį, taip pat leksemos, apibrėžiančios gyvulininkystės, žemdirbystės, dvasines ir materialines vertybes, valgių pavadinimus).

Lietuvių kalbos skoliniai, funkcionuojantys lenkų tarmėse, parodo šimtmečiais trukusią lietuvių ir baltarusių kalbų įtaką tiriamųjų vietovių lenkų kalbai. Didžioji dalis lenkų tarmėse vartojamų lituanizmų yra plačiai dokumentuojama baltarusių tarmėse, kas gali liudyti apie šių skolinių atėjimą į lenkų kalbą per baltarusių tarmes¹³. Remiantis pateiktais kalbiniais duomenimis, galima daryti prielaidą, kad tiriamojoje teritorijoje lenkų tarmes formavo baltarusių kalbos pamatas¹⁴. Iš pateiktos leksinių lituanizmų analizės matyti, kad skoliniai pradžioje pateko į baltarusių tarmes, susiformavusias lietuviško substrato pagrindu¹⁵, o jau vėliau jie keliavo į lenkų kalbą.

Galbūt išsamesni tyrimai (jeigu tokius šiandien dar būtų įmanoma atlikti), skirti senosios baltarusių kalbos funkcionavimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, ypač šios kalbos šnekamosios atmainos paplitimo tarp kaimo gyventojų apibrėžimui, o taip pat baltarusių etnoso ribų Lietuvos teritorijoje nustatymui, leistų apibūdinti baltarusių kalbos vieta Lietuvos valstiečių polonizacijos procese XIX a. viduryje.

LITERATŪRA

- Bednarczuk Leszek 1994: Stosunki etnolingwistyczne na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego. - *Acta Baltico-Slavica* 22, 109-124.
- Bednarczuk Leszek 1999: Litewsko-słowiańskie pogranicze językowe w pierwszej połowie XX wieku w świetle badań Olgierda Chomińskiego. - *Acta Baltico-Slavica* 24, 95-106.

¹³ V. Urbutis darė tokio pobūdžio pastebėjimus savo straipsnyje, nagrinėdamas dabartinės baltarusių kalbos lituanizmus; atkreipė taipogi dėmesį į nevienodą lituanizmų chronologinį pasiskirstymą bei skirtingą jų arealinį paplitimą (Urbutis 1969(2): 159-160).

¹⁴ Tokios išvados buvo daromos V. Čekmono straipsniuose (čia pateikiamos nuorodos tik į tas publikacijas, kurias buvo skirtos Vilniaus krašto bei šalia jo esančių teritorijų kalbinei situacijai aptarti (Чекман 1982, 1995; Čекмонас 1999). Lenkų mokslininkas J. Rieger ne kartą išsakė nuomonę dėl lenkų tarmes formavusio baltarusių kalbos pamato Vilniaus ir Trakų teritorijose (Rieger 2006: 39). Šios hipotezės šalininkas L. Bednarczuk tvirtina, kad istoriniais laikais baltarusių kalbos teritorinės ribos buvusios daug platesnės ir driekėsi toliau nei Vilniaus ir Trakų teritorija. (Bednarczuk 1999: 103).

¹⁵ Lietuviško substrato klausimas Baltarusijos teritorijoje šiandien jau nebekelia didesnių abejonių, žr. šiai problemai skirtus straipsnius lietuvių, gudų ir rusų mokslininkų bei gausią bibliografiją tome: Судник Т.М. (ред.), *Балто-славянские этноязыковые контакты*. Москва: Наука, 1980.

- Čekmonas Valerijus 1999: O bilingwizmie polsko-litewskim i litewsko-polskim na Dence (czyli na północno-wschodnich obszarach Wileńszczyzny). - *Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie*. Warszawa: Elipsa, 28–39.
- Grek-Pabisowa Iryda 1993: O charakterze związków języka litewskiego z gwarami rosyjskimi i polskimi. - *Lietuvių kalbotyros klausimai XXX*, 54-60.
- Grek-Pabisowa Iryda 1997: Językowa rzeczywistość na Kresach północno-wschodnich. - *Kresy – pojęcie i rzeczywistość*. Warszawa: SOW, 145-179.
- Grinaveckienė Elena 1977: Lietuviškos kilmės leksika Aukštadvario lenkų šnektoje. - *Lietuvių kalbotyros klausimai XVII*, 133–142.
- Grinaveckienė Elena 1983: Lietuviškos kilmės leksika Lietuvos paribio baltarusių šnektose. - *Lietuvių kalbotyros klausimai XXII*, 182–204.
- Grinaveckienė Elena 1991: Buivydžių apylinkių (Vilniaus raj.) lenkų šnektos lituanizmai. - *Lietuvių kalbotyros klausimai XXIX*, 47–64.
- Laučiūtė Jūratė 2007 : Baltiškios kilmės vardažodžių galūnių likimas šiaurės slavų kalbose. - *Res humanitariae II* , 85-102.
- Otrębski Jan 1931: Lituanizmy słownikowe w dialekcie polskim na Wileńszczyźnie. - *Język Polski XVI*, 79–85.
- Rieger Janusz 2006: Polszczyzna gwarowa na Litwie. - Rieger Janusz, Masojć Irena, Rutkowska Krystyna 2006: *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Warszawa: DiG, 11-48.
- Rutkowska Krystyna 2006: Lituanizmy leksykalne w gwarach polskich na Litwie. - Rieger Janusz, Masojć Irena, Rutkowska Krystyna: 2006. *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Warszawa: DiG, 73-108.
- Rutkowska Krystyna 2007: Z zagadnień chronologii zapożyczeń litewskich w gwarach polskich z terenu Litwy. - *Prace Filologiczne* 53, 487-502.
- Rutkowska Krystyna 2008: Świadomość narodowa a język ludności wiejskiej na pograniczu polsko-białorusko-litewskim. - *Prace Filologiczne* 54, 345-366.
- Rutkowska Krystyna 2008a: Język a tożsamość na pograniczu polsko-litewskim. - *Tożsamość - język - rodzina: z badań na pograniczu słowiańsko-bałtyckim*. Warszawa: SOW, 53-68.
- Rutkowska Krystyna 2010: O pojemności semantycznej zapożyczeń leksykalnych z języka litewskiego funkcjonujących w polszczyźnie gwarowej na Litwie. - *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy*, red. J. Mędelska i Z. Sawaniewska-Mochowa. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 342-348.

- Rutkowska Krystyna, Sawaniewska-Mochowa Zofia 2012: Zapożyczenia litewskie dotyczące człowieka w gwarach polskich na Litwie. Aspekt semantyczny i etnolingwistyczny. – *Baltistica*. VIII Priedas, XI Baltistų kongreso straipsnių rinkinys, 99–117.
- Smoczyński Wojciech 2001: O niektórych lituanizmach polszczyzny wileńskiej. – Smoczyński Wojciech 2001: *Język litewski w perspektywie porównawczej*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 445–460.
- Smułkowa Elżbieta 2002: К вопросу о белорусских балтизмах. (Проблема статуса балтизмов в белорусских говорах). – Smułkowa Elżbieta 2002: *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*. Warszawa: Wydawnictwo UW, 272–283.
- Smułkowa Elżbieta 2002a: Lituanizmy w białoruskim słownictwie rolniczym. – Smułkowa Elżbieta 2002: *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*. Warszawa: Wydawnictwo UW, 242–257.
- Tekielski Krzysztof 1980: Lituanizmy leksykalne w dialekcie okolic Podbrzezia i Niemenczyzna. – *Acta Baltico-Slavica* XIII, 62–73.
- Turska Halina 1995: *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, wstęp i opr. V. Čekmonas. Vilnius (przedruk z r. 1939).
- Urbutis Vincas 1969 (1): Dabartinės baltarusių kalbos lituanizmai. – *Baltistica* V (1), 43–68.
- Urbutis Vincas 1969 (2): Dabartinės baltarusių kalbos lituanizmai (tęsinys). – *Baltistica* V (2), 149–162.
- Urbutis Vincas 1984: Slavų kalbų pseudobaltizmai. – *Baltistica* XX (1), 30 – 38.
- Walczak Bogdan 1982: Z zagadnień etymologizacji zapożyczeń romańskich w języku polskim. – *Język–teoria–dydaktyka*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 172–194.
- Zdaniukiewicz Alojzy Adam 1972: *Gwara Łopatowszczyzny. Fonetyka, fleksja, słownictwo*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zinkevičius Zigmantas 1974: [Rec.:] Alojzy Adam Zdaniukiewicz, *Gwara Łopatowszczyzny. Fonetyka, fleksja, słownictwo*. – *Baltistica* X, 207–214.
- Zinkevičius Zigmantas 1984: *Lietuvių kalbos istorija 1*. Vilnius: Mokslas, 255–275.
- Zinkevičius Zigmantas 1987: *Lietuvių kalbos istorija 2*. Vilnius: Mokslas, 46–52, 61–68.
- Аксамитов Анатолий 2000: Белорусско-литовская лексико-фразеологическая интерференция. – *Acta Baltico-Slavica* 25, 89–104.
- Гринавяцкене Эяна, Мацкевич Юзефа Ф., Романович Елена М., Чеберук Елена И. 1975: Бытовая лексика литовского происхождения в Западной Белоруссии. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* XV, 163–195.
- Лаучюте Юрате Алоизовна 1973: Тематические особенности балтизмов в славянских языках. – *Baltistica* XI (2), 155–164.

- Лаучюте Юрате Алоизовна 1975: Терминология обработки дерева (заимствования из балтийских языков в славянские). – *Lietuvių kalbotyros klausimai* XV, 145 – 161.
- Лаучюте Юрате Алоизовна 1982: *Словарь балтизмов в славянских языках*, Ленинград: Наука. Ленинградское отделение.
- Мартынов Виктор Владимирович 1965: Типы лексических балтизмов в белорусских диалектах. – *Acta Baltico-Slavica* 9, 90.
- Чекман Валерий Николаевич 1972: К проблеме литовско-белорусских лексических связей – *Baltistica*, VIII (2), 147–156.
- Чекман Валерий Николаевич 1982: К социолингвистической характеристике польских говоров белорусско-литовского пограничья. – *Studia nad polszczyzną kresową* I, 123–138.
- Чекман Валерий Николаевич 1995: Предисловие. – Турска Галина, *О происхождении польскоязычных ареалов в Вильнюсском крае*. Vilnius: Mintis, 3–58.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

- Jabl – Jablonskis Konstantinas 1941: *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje 1: Tekstai*, Kaunas: Lietuvos istorijos draugija.
- Kurz – Kurzowa Zofia 1993: *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI – XX w.* Warszawa-Kraków: PWN.
- LKŽe – Gertrūda Naktinienė (red.), *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, 1941–2002, elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (www.lkz.lt).
- LKŽK – *Lietuvių kalbos žodyno kartoteka su papildymais*.
- SEJL – Smoczyński Wojciech 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński.
- SEJP – Boryś Wiesław 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- SEJPSł – Sławski Franciszek 1952–1982: *Słownik etymologiczny języka polskiego* 1–5 (A–Łyżwy), Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- SGP – Karłowicz Jan 1900–1911: *Słownik gwar polskich* 1–4, Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności.
- SPGL – Rieger Janusz, Masojć Irena, Rutkowska Krystyna 2006, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa: DiG, 119–455 (żodynas).
- TurNiSzw – Zasób lesykalny polskiego dialektu ludowego Wileńszczyzny okresu międzywojennego utrwalony w pracach H. Turskiej, K. Nitscha i H. Szwejkowskiej (opracowała I. Grek–Pabisowa). – *Acta Baltico-Slavica* 26, 129–177.

- Tur – Regionalne słownictwo Wileńszczyzny okresu międzywojennego utrwalone w pracy H. Turskiej *Język polski na Wileńszczyźnie* (opracowała I. Grek–Pabisowa). – *Acta Baltico-Slavica* 26, 121–129.
- WilJaszcz – Rieger Janusz 1996, 1999: Słownictwo „wileńskie” ze zbioru Leonarda Jaszczanina. – *Język polski dawnych Kresów Wschodnich I*, Warszawa: DiG, 79–109; tęsinys: Słownictwa „wileńskiego” ze zbiorów Leonarda Jaszczanina ciąg dalszy. – *Język polski dawnych Kresów Wschodnich II*, Warszawa: DiG, 57–77.
- Dwil – Dwilewicz Barbara 1997: *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*, Warszawa: DiG.
- ГСБМ – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*: выпуск 1–32, рэд. А.М. Булькі, А.І. Жураўскага. Мінск: Беларуская навука, 1982–2012.
- СБ – Лаучюте Юрате Алоизовна 1982: *Словарь балтизмов в славянских языках*. Ленинград: Наука. Ленинградское отделение.
- СБГ – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча* 1–5, рэд. Юзэфа Фларыянаўна Мацкевіч. Мінск: Навука и тэхніка, 1979–1986.
- СБМ – Насовіч Иван І. 1983: *Слоўнік беларускай мовы*. Мінск: Беларуская Савецкая Энцыкляпэдыя.
- СГВ – Сцяшковіч Таццяна Піліпаўна 1972: *Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці*. Мінск: Навука и тэхніка.
- ЭСБМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1978–2007: выпуск 1–12, рэд. Віктар Уладзіміравіч Мартынаў, Генадзь Афанасьевіч Цыхун. Мінск: Навука и тэхніка.
- ЭСРЯ – Фасмер Макс 1964–1973: *Этимологический словарь русского языка*, Москва.
- ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков* 1974 – 2003: выпуск 1–30, ред. О. Трубочев, Москва: Наука.

VIETŲŲ SUTRUMPINIMAI

Alion – Alionys, Širvintų raj.	Kar – Karažiškės, Trakų raj.
Arn – Arnionys, Molėtų raj.	Karv – Karvys, Vilniaus raj.
Bars – Barskūnai, Širvintų raj.	Kern – Kernavė, Širvintų raj.
Bez – Bezdony, Vilniaus raj.	Kras – Krasnapolis, Trakų raj.
Buiv – Buivydžiai, Vilniaus raj.	Lent – Lentvaris, Trakų raj.
Dub – Dubingiai, Molėtų raj.	Maiš – Maišiagalė, Vilniaus raj.
Intur – Inturkė, Molėtų raj.	Mež – Mežionys, Vilniaus raj.
Jon – Joniškis, Molėtų raj.	Most – Mostiškės, Vilniaus raj.

Nem – Nemenčinė, Vilniaus raj.
Pab – Paberžė, Vilniaus raj.
Padv – Padvarionys, Vilniaus raj.
Paež – Paežeriai, Vilniaus raj.
Pal – Paluknys, Trakų raj.
Rud – Rudiškės, Trakų raj.

STrup – Senasis Tarpupis, Trakų raj.
Šiaul – Šiauliai, Širvintų raj.
Šv – Šventininkai, Vilniaus raj.
Ūta – Ūta, Molėtų raj.
Vid – Vidugiriai, Molėtų raj.
Virš – Viršuliškės, Vilniaus raj.

LITHUANIAN BORROWINGS IN POLISH DIALECTS IN LITHUANIA

Summary

The subject of the description in this article is a large amount of lexical borrowings from the Lithuanian language which function in Polish dialects in Lithuania. The expressions recorded in the dense areas where the Polish language is primary, that is in the Vilnius and Trakai regions as well as in parts of the Širvintos and Molėtai regions, have been analysed. The comparative chronological analysis of Lithuanian borrowings as well as the analysis on the transfer of the Baltic lexis into the Slavic dialects have been made. The verification of the historical dictionaries and vocabulary collected in the lexical studies of dialects shows that these expressions form several chronological layers (from the sparsely used 16th century borrowings till the latest borrowings that continue penetrating). The thematic comparison may indicate the variety of inter-ethnic relations on the former lands of the Grand Duchy of Lithuania. The indirect borrowings dominate due to the fact that a lot of borrowings penetrated into the Polish dialects through Belarusian. This fact may be used as a linguistic evidence confirming the thesis about the Belarusian origins of the new Polish dialects in Lithuania.

Keywords: Polish dialects in Lithuania, interaction between dialects, Lithuanisms, the Vilnius region

Kristina Rutkowska

Baltijos kalbų ir kultūrų institutas

Vilniaus universitetas

Universiteto 5, 01513 Vilnius, Lietuva

E-mail: kristina.rutkowska@gmail.com